

Pregătirea lingvistică universitară: între deziderat și praxis

Gheorghe Popa

În ultimul timp, în cercurile de filologi se fac din ce în ce mai auzite afirmații dezolante privind prezentul, dar mai ales viitorul lingvisticii românești. „Privită din afară, să zicem din unghiul de vedere al unui tânăr specialist în formare care intră într-o bibliotecă universitară și dorește să se informeze sistematic cu privire la limba noastră, menționează E. Munteanu, românistica apare ca un teritoriu insuficient explorat, o hartă cu imense goluri și zone necunoscute”¹.

Subscriind total neliniștii exprimate, avem însă rezerve față de tonalitatea și categorismul constatării, deoarece e în firea lucrurilor ca „teritoriul” oricărei științe, inclusiv al românisticii, să se prezinte ca ceva „insuficient explorat”, cu anumite „goluri” (poate, nu tocmai „imense”!) etc., în caz contrar trebuind să ne culcăm pe lauri, contemplând piscurile științei respective și constatând, în același timp, inutilitatea existenței ei.

Cu referire directă la românistică, trebuie să menționăm că starea ei actuală trebuie analizată și evaluată prin prisma unor momente de natură obiectivă și subiectivă. Astfel, dacă înregistrăm „goluri” (și chiar nu puține) în știința despre limba română, atunci ele pot fi explicate, în primul rând, prin amploarea și profunzimea investigațiilor în domeniul respectiv, iar la acest capitol, după cum se știe, nu avem motive de a consemna restanțe vizibile: am putea vorbi, mai degrabă, doar de anumite „rămăneri în urmă”, dar și acestea, în ultimă instanță, sunt determinate de evoluția în mod firesc ascendentă a românisticii (o situație de-a dreptul paradoxală este faptul că atât cantitatea, cât și gravitatea „golurilor” e direct proporțională cu gradul de dezvoltare a științei respective!).

Lucrurile se complică însă în situația când se încearcă a se reliefa, dezinteresat, motivele de natură subiectivă privind „rămănerile în urmă” (la acest capitol, într-adevăr, neachitățile - fără a concretiza, deocamdată, din partea cui vin ele - sunt, într-un cuvânt, grele). Unul din aceste motive ține de preocuparea lingviștilor înșiși față de prezentul, dar, mai ales, față de viitorul românisticii (trebuie să recunoaștem că românistica din Republica Moldova, deși a intrat în secolul al XXI-lea cu „fața curată”, e ușor „încărunțită”²). Intenționăm să ne

¹ Eugen Munteanu, *Câteva reflecții asupra statutului actual al cercetării filologice românești*, în Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu (eds.), *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, Iași, Editura „Trinitas”, 2002, p. 114.

² Vârsta medie a doctorilor habilitați în domeniul românisticii din Republica Moldova depășește 70 de ani.

pronunțăm mai pe larg asupra acestui moment, pornind de la niște realități concrete (preponderent „basarabene”) privind pregătirea lingvistică în instituțiile superioare de învățământ, fiind în afara oricărui dubiu că viitorul oricărei științe, inclusiv a celei lingvistice, aparține actualei generații de studenți.

O primă cerință care trebuie respectată de orice titular universitar constă în asigurarea unui nivel științific ridicat al orelor de curs, aceasta presupunând ca informația comunicată studenților să concorde cu nivelul actual al științei despre limbă³. Insistăm asupra acestui detaliu deoarece, orientând pregătirea lingvistică a studenților spre școală, se consideră că viitorul profesor de limba maternă trebuie să cunoască bine numai materia școlară și procedeele respective de analiză a faptelor de limbă (ceea ce nu poate fi contestat, desigur), iar noile „descoperiri” doar complică predarea și însușirea acestui minim necesar de cunoștințe. Justificarea unei atare poziții se face, de cele mai multe ori, prin recunoașterea sinceră: „La ce le trebuie studenților toate aceste lucruri? Doar nu li se va vorbi liceenilor despre ele!”.

În acest context, putem doar regreta că „nu li se va vorbi liceenilor despre ele”. Profesorul I. Lobiuc, în capitolul *Motivarea cărții*, subintitulat original *De ce teorie?? Nevoia de teorie!!!* (observați succesiunea și „cantitatea” semnelor de punctuație!), după ce enumeră problemele caracteristice etapelor *studiului* limbii române (ciclul primar, gimnazial, liceal), conchide fără echivoc că „toate acestea [diversele aspecte ale limbii române – Gh. P.] necesită, din partea PROFESORULUI (eventual a AUTODIDACTULUI [s.n., Gh. P.] întru ale limbii... materne) explicitatea, preferabil inductivă, a conceptelor, precum «limbă», «variantă (varietate, variație, limbaj, fază, stil) a limbii», «cuvânt», «parte de vorbire», «parte de propoziție», «raport», «funcție», «formă», «valoare» etc.”⁴. Cu atât mai mult trebuie ca pregătirea lingvistică universitară să se sprijine pe aceste concepte (și altele neconsemnate). „Studiul gramaticii, menționează univoc profesorul D. Irimia în articolul citat, consacrat exclusiv „gramaticii”, nu înseamnă numai luare în stăpânire a structurii limbii (ca normă), a regulilor care permit înțelegerea de fraze receptate și construirea de fraze noi (în spațiul limbii culte), dar înseamnă și *inițierea vorbitorului într-un proces de reflexie asupra limbii* (s.n., Gh. P.)”⁵.

În același timp, „nevoia de teorie” l-ar face pe profesorul universitar să evite lansarea afirmațiilor categorice privind comportamentul *posibil* al faptelor de limbă (de tipul: „Vom considera subiective numai acele propoziții care servesc drept subiect gramatical pe lângă un verb reflexiv impersonal sau locuțiune verbală impersonală din propoziția regentă”). Or, atare afirmații pot fi admise

³ Cf. Dumitru Irimia, *Gramatica între teoria limbii și perspectiva didactică*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, Chișinău, 1/1995, p. 50: „Baza teoretică a gramaticii de referință [și a celorlalte discipline lingvistice – n.n., Gh. P.] trebuie să fie o rezultantă a dialogului dintre diferitele direcții din știința limbii, pe care să le armonizeze și să le supună principiului coerenței”.

⁴ Ioan Lobiuc, *Teoria limbii române pentru practica examenelor*, Iași, Editura „Spiru Haret”, 1996.

⁵ Dumitru Irimia, *op. cit.*, p. 49.

numai în virtutea unei inventarii exhaustive a tuturor actelor de vorbire în care poate să apară acel sau alt fenomen lingvistic și, deoarece eventuala apariție în comunicarea reală a fenomenului respectiv este imprevizibilă, rezultă că și inventarierea tuturor situațiilor de vorbire este, practic, exclusă.

Tot datorită „nevoii de teorie”, profesorul universitar va găsi curaj să renunțe la utopia epuizării diverselor puncte de vedere într-o unică interpretare (de tipul: „Există trei diateze, și nu cinci sau șase”). Cu alte cuvinte, dacă grila noastră de înțelegere și de interpretare a unui fenomen diferă de a altora, soluția nu constă în blamare, ci în adoptarea unei atitudini cumpătate, după cum ne povățuiește profesorul E. Coșeriu: „[...] trebuie să vezi totdeauna partea pozitivă, să încerci să vezi dinlăuntru care sunt motivele unor afirmații, care, eventual, nu ne plac sau care se află chiar în contradicție cu realitatea limbajului, să vezi că fiecare a încercat să vadă limbajul într-o anumită perspectivă și să vezi care a fost perspectiva lui”⁶.

În fine, „nevoia de teorie” ar impune titularului universitar, pe de o parte, să nu evite abil examinarea chestiunilor spinoase (motivând acest lucru prin incompetența auditoriului) sau a celor controversate (motivând acest lucru prin obscuritatea problemei ca atare), iar pe de altă parte, l-ar feri de riscul de a preda „pe înțelesul tuturor”, adică de a prezenta materia într-un mod simplist, superficial. Drept consecință, studenții vor fi în situația de a reflecta, confrunta, polemiza, de a fi (re)cuceriți, provocați, încurajați, altfel zis, vor face, în termeni coșerieni, nu lingvistică „pentru gospodine”, „pentru popor”, „după gustul publicului”, ci *lingvistică* pur și simplu⁷.

E cunoscut faptul că, în cazul limbajului, avem a face cu un obiect pluriform și plurifuncțional, dar, totodată, cu un tot unitar, care poate și trebuie disecat pentru a putea fi înțeles mai profund. Fragmentând însă acest întreg, profesorul universitar de lingvistică se clustrează, de regulă, într-un anumit domeniu al limbajului (respectiv, compartiment al lingvisticii), considerându-l, nejustificat, prioritar (în raport cu alte domenii ale limbajului, respectiv, cu alte compartimente ale lingvisticii). Are loc, așadar, o sfidare a postulatului că domeniul investigat (fie acesta sistemul fonologic, fie sistemul gramatical, fie sistemul lexical etc.) poate fi înțeles și interpretat numai în cadrul întregului (adică al limbajului), sfidare care, într-un anume fel, îl „încurajează” pe profesor în a nu se osteni să cunoască sau măcar să facă trimitere la domeniile adiacente (altfel zis, acest profesor se complace fie în postură de fonetician, fie de lexicolog, fie de gramatician etc.). Rezultă de aici că, adoptând o viziune de ansamblu la nivel de parte componentă, profesorul universitar e dator să violeze „hotărnicia” domeniului său de investigație, profilându-și viziunea pe fundalul unei viziunii globale, „integrale” asupra limbajului. Or, aceste „viziuni” se află

⁶ *Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 117.

⁷ *Ibidem*, p. 85.

în raport de incluziune (conjuncție) și nu de excludere (disjuncție) (în subsidiar, am putea aminti și de mărturisirea lui R. Jakobson: „Sunt lingvist și nu consider străin de mine nimic din ceea ce aparține lingvisticii.”).

Una din chestiunile acute, a cărei soluționare nu mai poate fi tergiversată, e cea a necesității incursiunilor istorice în explicarea faptelor de limbă (informații de acest gen apar, de obicei, numai în cursul de istorie a limbii).

Deseori, clarificarea unor fapte de limbă rămâne suspendată din cauză că materialul limbii actuale nu elucidează prin sine însuși chestiunea, iar incursiunile în istorie fie că sunt neglijate, fie că se reduc la afirmații vagi, de tipul „așa a fost în trecutul istoric al limbii” sau „cândva au existat și asemenea forme” etc. Chiar programele și manualele în vigoare conțin referiri prea modeste la istoria limbii (manualul de gramatică istorică nu e în stare singur să completeze golurile din toate celelalte cursuri lingvistice), iar chestionarul examenelor de licență vizează, de regulă, starea actuală a faptelor de limbă. Indiscutabil, examinarea directă a faptelor de limbă prin prisma excursurilor istorice și comparative sau măcar prin prisma „aluziilor” la trecutul faptelor respective ar facilita însușirea informațiilor lingvistice, ar contribui la conștientizarea prezentului limbii române, ar favoriza, în ultimă instanță, antrenarea și inițierea studenților în procesul de „reflexie asupra limbii”. Concludente în acest sens sunt reflecțiile cunoscutului lingvist rus F. P. Filin (reflecții care, *mutatis mutandis*, sunt valabile și pentru situația limbii române): „Normele limbii literare contemporane ruse, după cum se știe, s-au cristalizat timp de veacuri. Înțelegerea lor științifică este imposibilă fără cunoașterea istoriei limbii și a dialectologiei, fără bazele lingvisticii slavone⁸. Regulile gramaticale pot fi, desigur, învățate chiar pe de rost, fără a arunca o privire în istorie, dar pentru a ne dumeri în mod conștient în ele, trebuie știut cum s-au constituit aceste reguli, de ce includ ele atâtea excepții. La facultățile de filologie din vechile universități nu se predă deloc limba rusă contemporană, în schimb, disciplinele comparativ-istorice și filologice erau prezentate în mod detaliat și învățătorii, după terminarea acestor facultăți, deveneau maeștri în meserie⁹. [...] Bineînțeles, nu propun anularea predării limbii ruse contemporane în instituțiile pedagogice, dar cred că cu cât mai multe cunoștințe referitoare la istoria limbii ruse vor căpăta viitorii pedagogi-filologi, cu atât mai multe asociații necesare pentru înțelegerea fenomenelor actuale de limbă vor poseda, cu atât mai bine vor însuși ei obiectul specialității lor, lucru ce se va răsfrânge în mod pozitiv asupra predării limbii ruse în școală”.

Pregătirea lingvistică universitară presupune neapărat și luarea în discuție a problemei bibliografiei lingvistice recomandate. Atestând o diversitate de nume și de titluri, menționăm, în același timp, că stârnesc obiecții în special lucrările

⁸ În instituțiile superioare din Republica Moldova, acestor discipline le sunt rezervate cca. 19% din totalul de ore destinate studiului disciplinelor lingvistice.

⁹ În instituțiile superioare din Republica Moldova, din totalul de ore destinate studierii disciplinelor lingvistice, peste 60% sunt destinate studierii limbii române *contemporane*.

(manuale, ghiduri, îndreptare) de limba română *contemporană*. Fapt e că o bună parte din aceste lucrări se deosebesc doar prin numele autorului și, uneori, prin formulări, exemplificări. În ceea ce privește însă conținutul lor, modalitățile de interpretare a faptelor lingvistice ș.a., aceste lucrări, având ca punct de referință *Gramatica Academiei*, completează, de regulă, lista lucrărilor șubrede, compilative. Paradoxal, dar lucrările care au priză atât la studenți, cât și la profesori sunt cele ce se înscriu „pe linia minimei rezistențe” în cadrul procesului de învățare, deoarece pentru student e mai ușor să-și „împrospețeze”, pur și simplu, cunoștințele pe care le-a asimilat încă în timpul studiilor liceale, decât să ia cunoștință de niște informații recente, originale (protejându-se, în felul acesta, și de o eventuală „confruntare” cu profesorul), iar pentru profesor e mai comod să debiteze pe marginea unor „adevăruri” formulate explicit într-o sursă „oficială”, decât să se consume în „polemici” cu diferiți autori (evitând, în felul acesta, și situația de a fi suspectat, chipurile, de incompetență).

Conținutul manualelor de limba română trebuie evaluat și din punct de vedere al unității limbii române. Pentru conștientizarea acestei unități e mai mult decât stringentă armonizarea (despre care s-a vorbit și se vorbește justificat) dintre studiile de românistică din România și cele din afara ei (R. Moldova, nordul Bucovinei, regiunea Izmail ș.a.). Consemnând această lipsă de concordanță și analizând *Gramatica Academiei* dintr-o nouă perspectivă didactică, profesorul D. Irimia consideră că schimbarea ei e necesară și din motivul că „dezvoltarea raporturilor, oricât de obstrucționate, între știința și școala din România, pe de o parte, știința și școala din Republica Moldova și din nordul Bucovinei, pe de alta, impune măcar o unitate de terminologie și de vocabular intelectual, dacă nu și întemeierea descrierii gramaticale pe un interpretativ comun”¹⁰.

Am formulat doar unele sugestii, care, din punctul nostru de vedere, ar diminua gravitatea elementelor lacunare (cum ar fi schematizarea gândirii lingvistice, reproducerea docilă a tezelor din manuale, academismul sau empirismul exagerat, lipsa conștientizării informațiilor asimilate, sterilitatea sau trunchierea fenomenelor analizate etc.) ale predării disciplinelor lingvistice în instituțiile superioare de învățământ, contribuind, în felul acesta, la sporirea eficienței ei.

L’instruction linguistique universitaire: entre desideratum et praxis

L’article met en evidence quelques aspects de la formation linguistique dans les institutions supérieures d’enseignement (surtout en République de la Moldavie). On y trouve un certain nombre de lacunes dans l’enseignement des disciplines linguistiques, et l’auteur vient avec diverses suggestions qui cherchent d’en améliorer l’enseignement.

¹⁰ Dumitru Irimia, *op. cit.*, p. 49. Una din primele nedumeriri ale liceanului din Republica Moldova la ora de consultație pentru examenul de admitere la facultate este formulată în următorii termeni: „Noi trebuie să expunem materialul călăuzindu-ne după manualele din România sau după cele din Republica Moldova?!”.